

Я.Ц. Зелінська
Zelins'ka, Ya. Ts.

Вплив соціальної ідентичності безробітних на стиль поведінки у конфлікті

The impact of social identity of the unemployed on the behavioral style in conflict situations

У статті розглядаються особливості конфлікту як соціально-психологічного феномена, досліджується вплив соціальної ідентичності на стиль поведінки в конфлікті.

Ключові слова: *конфлікт, конфліктна ситуація, соціальна ідентичність, безробітні, внутрішньо переміщені особи, стилі поведінки в конфлікті.*

This article deals with the peculiarities of conflict as a socio-psychological phenomenon. It studied the impact of social identity on the style of behavioral style in conflict situations.

Keywords: *conflict, conflict situation, social identity, unemployed, internally displaced persons, behavioral style in conflict situations.*

Постановка проблеми. З огляду на події останнього десятиріччя з упевненістю можна сказати, що економічні зміни в Україні активізували низку непростих соціально-психологічних та психологічних проблеми, до яких можна віднести, зокрема, і безробіття. Втрата роботи часто призводить до розриву сформованої системи, до руйнування суб'єктивного світу, зміни психічного стану людини, коли виникає дисбаланс у житті та діяльності людини, внаслідок чого можливе підвищення рівня конфліктності і неадекватності в соціальному аспекті поведінки. Питання про те, як соціальна ідентичність безробітного впливає на стиль його поведінки в конфліктній ситуації, становить особливий інтерес для нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погляд на конфлікт через призму соціальних стосунків зумовлює тлумачення конфлікту не як абстрактного явища протистояння, а як соціально-психологічного феномена, що має певну площину свого розгортання та глибину прояву. Поняття соціальних стосунків дуже важливе для вивчення конфлікту, воно передбачає існування різноманітних зв'язків людини з її соціальним оточенням, її уявлення про себе та інших, про норми та моральні принципи, що існують у певному соціальному середовищі, її соціальні та поведінкові стереотипи тощо. Вивчення конфліктів у соціальному контексті висвітлено в працях Ф.М. Бородкіна, І.В. Ващенко, А.Т. Ішмуратова, Л.М. Карамушки, Н.Л. Коломінського, Г.В. Ложкіна, М.І. Пірен, Н.І. Пов'якель, В.Т. Циби [1].

Зелінська Ярослава Цезарівна, кандидат психологічних наук, доцент Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості України (Київ).

Zelins'ka, Yaroslava Tsezarivna, PhD (Psychol.), Docent at Ukrainian State Employment Service Training Institute (Kyiv).

© Зелінська Я.Ц., 2016

© Zelins'ka, Ya. Ts., 2016

Власне соціальні стосунки особистості є основою для формування її Я-концепції. Через сприйняття поведінки інших, їх рольових та статусних позицій людина формує почуття власного "Я" як соціально значимого суб'єкта. Прийняття певних суспільних норм, цінностей, типів поведінки формує соціальну ідентичність людини і є визначальним чинником екзистенційної сутності особистості: її світосприйняття та життєвої мети (М. Яримовіч, П. Берк, Дж. Стетс, П. Тоїтс). Більше того, оскільки ідентичність супроводжується нормативними очікуваннями певної рольової поведінки, вона регулює поведінку в різних ситуаціях, зокрема й конфліктних.

Аналіз проблеми соціальної ідентичності дає змогу представити її в руслі таких концептуальних підходів: теорія символічного інтеракціонізму (Дж. Мід, Ш. Стрікер, Дж. Шрогер), теорія соціальних уявлень (С. Московічі), теорія соціальної ідентичності (Г. Теджфел, Дж. Тернер, С. Рейчер), теорія самокатегоризації (Дж. Тернер, Дж. Хог, М. Яримовіч), психоаналіз (Е. Еріксон, Дж. Марсія). Ідентичність як компонент самосвідомості особистості розглянуто у працях Т.М. Буякас, А.М. Васильченко, О.В. Винославської, П.І. Гнатенка, О.А. Донченко, О.М. Ічанської, С.Д. Максименка, В.В. Москаленко, Л.Е. Орбан-Лембрик, В.Г. Романової, Т.М. Титаренко.

Мета статті – виявити особливості впливу соціальної ідентичності безробітних та їх стиль поведінки у конфлікті.

Виклад основного матеріалу. Основними видами ідентичності традиційно вважають особистісну та соціальну, які визначають поведінку індивіда в соціумі. На одному полюсі поведінка обумовлюється індивідуальними характеристиками людей та міжособистісними стосунками, на іншому перебувають відносини цілком зумовлені членством індивідів у різних соціальних групах або їх належністю до різних соціальних категорій.

Соціальна ідентичність є центральним поняттям соціальної психології, яке поєднує проблему вирішення

Таблиця 1. Розподіл результатів досліджуваних з 1-ї та 2-ї груп за методикою К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктній ситуації" (осіб, %)

шкали	Група 1		Група 2	
	к-сть осіб з найвищими показниками	%	к-сть осіб з найвищими показниками	%
суперництво	4	13,3%	17	56,7%
співробітництво	11	36,7%	8	26,7%
компроміс	12	40%	2	6,7%
уникання	1	3,3%	2	6,7%
приспосовання	2	6,7%	1	3,3%

соціальних конфліктів та теорію людських потреб. Це поняття є опосередкованою ланкою між психологією особистості та її соціальною поведінкою в межах групи та міжгрупових інтеракціях. Більшість сучасних дослідників включають соціальну ідентичність у число первинних людських потреб, які, реалізуючись у конкретному часі та просторі, здійснюють побудову життєвого світу людини.

Соціальна ідентичність розглядається як:

1) необхідна умова психосоціального благополуччя особистості (і в цьому сенсі є однією з базових людських потреб);

2) система, що має свої особливості структури;

3) стимул до соціального порівняння, що стає основою дискримінації аутгруп та зумовлює ескалацію конфліктогенного потенціалу в людських стосунках [2].

На тлі соціально-економічних змін та перетворень не завжди враховуються потреби основної маси населення, внаслідок чого у суспільстві спостерігається стан соціальної напруги, втрата значною частиною населення соціальних і психологічних орієнтирів у житті та відчуття соціальної ідентичності. Втрата роботи в особистісному відношенні є завжди кризовим явищем, яке призводить до багатьох психологічних проблем і суттєво впливає на поведінку безробітного в конфліктних ситуаціях.

Із позиції психологічної науки можна говорити, що безробіття призводить до розмитості ідентичності особистості, соціальними показниками якої можуть бути:

– нівеляція розвивальних і пізнавальних потреб;

– брак ціннісних орієнтацій, пов'язаних з інтелектуальним, особистісним розвитком, що свідчить про байдуже ставлення до життя та інших людей;

– ігнорування громадянського обов'язку за принципом "нікому не треба, а мені тим більше";

– наростання депресивних переживань.

Сучасна ситуація безробіття в Україні погіршується і тією обставиною, що велика кількість родин змушені змінити своє місце проживання. Десятки тисяч людей покинули свої домівки і вимушені тимчасово переміститися в інші регіони нашої держави. Центральні, північні та західні області України стали другою домівкою для багатьох родин, які в результаті військових дій втратили рідних, знайомих, роботу, документи та матеріальні цінності, нажиті протягом усього життя. У процесі такого переїзду, який супроводжувався різноманітними труднощами й адаптацією на новому місці, внутрішньо переміщені особи переживають певну кризу соціальної ідентичності. Вони змушені адаптуватися до нового середовища і стоять перед вибором – жити по-старому або ж повністю відмовитися від свого минулого для інтеграції в новий соціум. Друге є найбільш доцільним для облаштування на новому місці, проте потрібно долати неминучий страх і настороженість оточуючих, підвищену конфліктність та протистояння.

Дослідження особливостей впливу соціальної ідентичності безробітних на вибір стилю поведінки у конфлікті проводилось під нашим керівництвом студенткою магістратури Т.А. Василенко на базі Білоцерківського міськрайонного центру зайнятості. У дослідженні взяли участь 88 безробітних, які входили до двох емпіричних груп: 1-а група – безробітні місцеві жителі (43 особи) і 2-а група – безробітні з числа внутрішньо переміщених осіб зі Східного регіону України (45 осіб). Для проведення емпіричного дослідження використано: *опитувальник К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктній ситуації"*, а для діагностики соціальної та особистісної ідентичності – *тест М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?"*. Статистична обробка одержаних результатів проводилась за допомогою кореляційного аналізу Пірсона.

Результати проведеного за методикою К. Томаса "Стратегії поведінки в конфліктній ситуації" дослідження, спрямованого на виявлення стилю, поведінки в конфлікті місцевих та внутрішньо переміщених безробітних, наведені у *табл. 1*.

Значна відмінність між показниками стратегій поведінки в конфлікті, за методикою К. Томаса, виявилася за шкалами суперництва (56,7% безробітних із числа внутрішньо-переміщених осіб і 13,3% – із числа місцевих жителів), співробітництва (26,7 і 36,7% відповідно), компромісу (6,7 і 40% відповідно) та пристосування (3,3 і 6,7% відповідно). Отже безробітні з числа внутрішньо-переміщених осіб схильні вибирати в конфлікті стиль суперництва, а безробітні з числа місцевих жителів схильні до дій у стилі співробітництва та компромісу.

Для наочності результати розподілу досліджуваних за рівнями виразності стратегій поведінки в конфліктній ситуації, за методикою К. Томаса, серед груп безробітних (місцевих жителів та внутрішньо переміщених осіб) представлені на *рис. 1*.

З рисунку ми бачимо, що суттєва відмінність між показниками є за шкалами: суперництво (вищий показник у групі безробітних – внутрішньо переміщених осіб), співробітництво і компроміс (вищі показники у групі безробітних – місцевих жителів).

З метою діагностики соціальної та особистісної ідентичності використано *тест М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?"*. Попередня обробка сукупності вільних самохарактеристик здійснювалась методом контент-аналізу. Усі відповіді було зараховано до однієї з двох категорій: об'єктивні та суб'єктивні самохарактеристики. До об'єктивних віднесені ідентифікації особи з групами людей, способи та умови членства в яких є загальновідомими. Серед таких згадувань спостерігаються як характеристики, пов'язані із соціальним статусом (професійна належність, членство в малих групах), так і належності, що є властивими людині від народження (т.зв. приписані

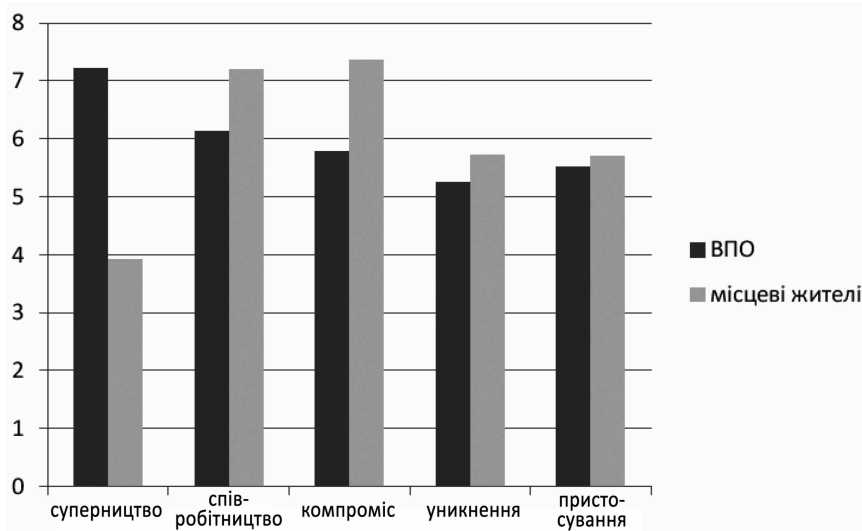

Рис. 1. Середні значення по шкалах опитувальника К. Томаса

ідентичності – сімейні ролі, вікова категорія, стать тощо).

До суб'єктивних характеристик було включено самоідентифікації, які є результатом особливих життєвих обставин, а також особистісні ознаки, позитивні або негативні самооцінки (особистісні риси, оцінка власної зовнішності тощо). Суб'єктивні згадування – це категорії в самоописах досліджуваних, пов'язані з групами, класами, рисами або станами, які для їхнього розуміння потребують пояснень самого досліджуваного або співвіднесення з іншими людьми. Результати наведені у табл. 2.

Кількісний аналіз результатів дослідження, отриманих за тестом М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?", показав, що за шкалою *особистісна ідентичність* 23,3% досліджуваних внутрішньо переміщених осіб та 10% безробітних місцевих жителів мають високі показники, середні – у 66,7% досліджуваних з 2-ї групи та 46,7% – у досліджуваних з 1-ї групи. Низькі показники мають 10% досліджуваних внутрішньо переміщених осіб та 43,3% безробітних місцевих жителів.

За шкалою *соціальна ідентичність* 10% досліджуваних із 2-ї групи та 46,7% безробітних із 1-ї групи мають високі показники, середні – у 66,7% досліджуваних внутрішньо переміщених осіб та 43,3% – у безро-

бітних місцевих жителів. Низькі мають 23,3% досліджуваних із 2-ї групи та 10% – із 1-ї групи.

Для більшої наочності результати дослідження, проведеного за допомогою методики М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?" серед двох груп безробітних: місцевих жителів та внутрішньо переміщених осіб, представлені на рис. 2.

Як видно з рис. 2, у місцевих безробітних показник соціальної ідентичності вищий, ніж у внутрішньо переміщених осіб, що свідчить про психосоціальну стабільність особистості. Для переселенців, які переживають наслідки соціальних катаклізмів, показник соціальної ідентичності нижчий. Це вказує на те, що внутрішньо переміщені безробітні відчувають себе невпевнено, нестабільно, слабо усвідомлюють свою належність до даної соціальної групи.

За допомогою кореляційного аналізу Пірсона було встановлено значимі зв'язки між показниками соціальної ідентичності безробітних та стратегіями поведінки в конфліктній ситуації. Рівень інтенсивності соціальної ідентичності прямо залежить з такими поведінковими стратегіями у конфлікті, як співробітництво (0,385 при $p \leq 0,01$),

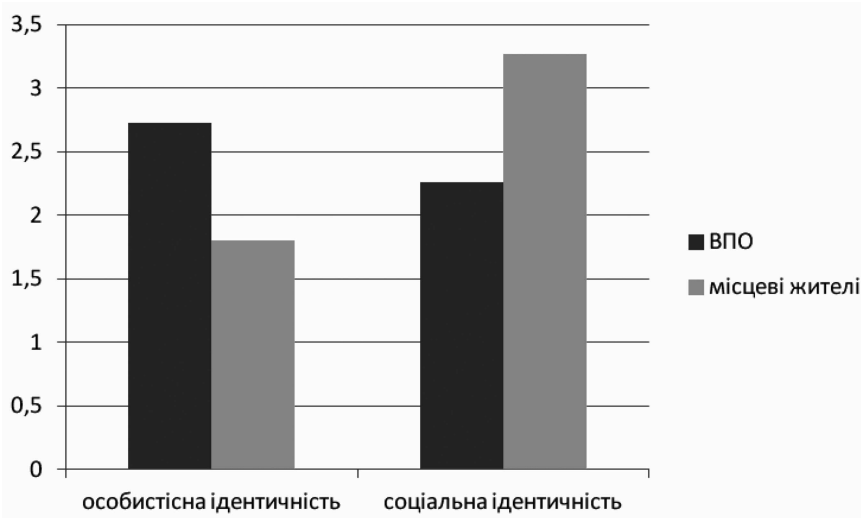

Рис. 2. Порівняння результатів, отриманих у ході дослідження за тестом М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?" місцевих та внутрішньо переміщених осіб (середній результат по групі)

Таблиця 2. Результати діагностики соціальної та особистісної ідентичності безробітних за методикою М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?" (у %)

шкали	Група 1		Група 2	
	к-сть осіб з найвищими показниками	%	к-сть осіб з найвищими показниками	%
суперництво	4	13,3%	17	56,7%
співробітництво	11	36,7%	8	26,7%
компромiс	12	40%	2	6,7%
уникання	1	3,3%	2	6,7%
приспосовування	2	6,7%	1	3,3%

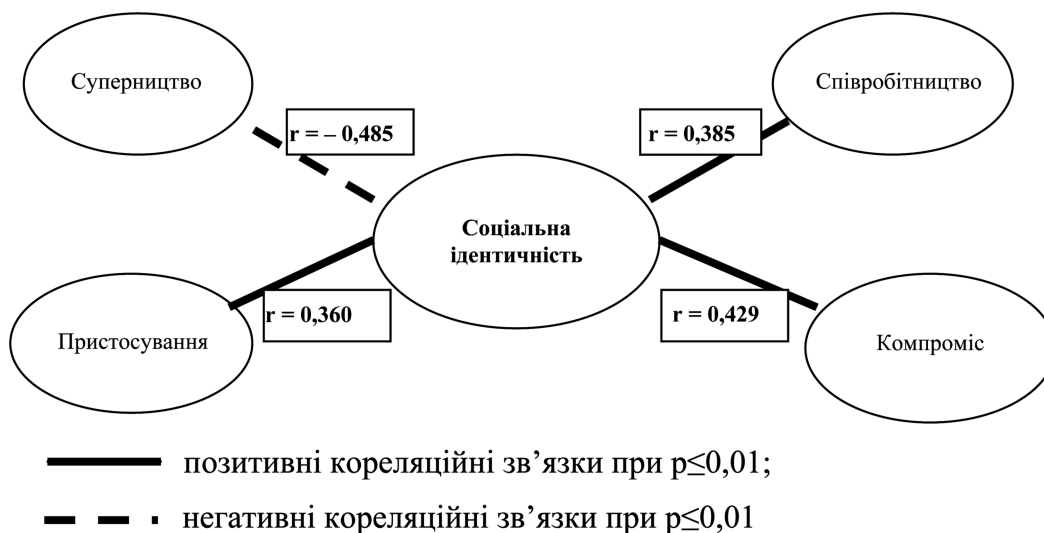

Рис. 3. Структура кореляційних зв'язків показників соціальної ідентичності безробітних та стратегій поведінки в конфліктній ситуації

компроміс (0,429 при $p \leq 0,01$), пристосування (0,360 при $p \leq 0,01$) і негативно пов'язаний зі стратегією суперництва (-0,485 при $p \leq 0,01$). Отже конструктивні стратегії поведінки в конфліктній ситуації проявляють в більшій мірі ті досліджувані, що мають вищий рівень соціальної ідентичності. І навпаки, досліджувані, яким характерні неконструктивні стратегії поведінки, проявляють нижчий рівень соціальної ідентичності.

Розглянемо значимі кореляційні зв'язки показників соціальної ідентичності безробітних та стратегій поведінки в конфліктній ситуації (рис. 3).

У результаті проведеного дослідження встановлена залежність стилю поведінки безробітних у конфліктній ситуації від їх соціальної ідентичності. Частина безробітних, особливо з числа внутрішньо переміщених осіб, потребує психологічної допомоги, що повинна надаватися у період кризи, ідентичності і формування ефективних стилів поведінки у конфліктних ситуаціях.

На основі отриманих результатів можна зробити наступні висновки.

1. Конфлікт розглядається не як абстрактне явище протистояння, а як соціально-психологічний феномен, що відбувається в системі міжособистісних та міжгрупових стосунків людини і є закономірною та природною характеристикою соціальних взаємодій, що може проявлятися у різноманітних, у т.ч. і конструктивних, формах.

2. Ідентичність визначається як усвідомлення

особистістю тотожності самій собі, а також усвідомлення "неперервності" у часі власної особистості і пов'язане з цим відчуття, що інші також це визнають. Основними видами ідентичності традиційно вважають особистісну та соціальну. Соціальна ідентичність посідає центральне місце в структурі "Я-концепції" особистості та базується на сприйнятті себе як члена соціальної групи.

3. Дослідження стилів поведінки у конфліктній ситуації вказує на чітку різницю між місцевими та внутрішньо переміщеними безробітними у виборі поведінкової стратегії: спостерігається тенденція до активної поведінки шляхом суперництва серед внутрішньо переміщених осіб та схильність вибирати реакцію компромісу та співробітництва серед місцевих безробітних.

4. Емпіричні дані, отримані в ході дослідження ідентичності за тестом М. Куна та Т. Макпартленда "Хто Я?", виявили, що загальний показник соціальної ідентичності по групі місцевих безробітних дещо вищий від показника, отриманого по групі внутрішньо переміщених безробітних (3,26 та 2,26 відповідно).

5. Ефективним шляхом оптимізації соціальної ідентичності є активізація засобами психокорекції наступних механізмів ідентичності: робота над усвідомленням свого "Я", деідентифікація, формування навичок конструктивного вирішення конфліктів, створення перспектив професійного майбутнього, вироблення навичок встановлення нових соціальних контактів.

Список використаних джерел

1. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Изд-во МГУ, 1988 – 429 с.
2. Гнатенко П.И. Идентичность : Философский и психологический анализ / П.И. Гнатенко, В.Н. Павленко. – К. : "Арт-Пресс", 1999. – 466 с.

Стаття надійшла 09.02.2016